

Гордана ДРАГИН

Филозофски факултет, Нови Сад, Србија
gordanadrugin@ff.uns.ac.rs

**О СРПСКИМ ГОВОРИМА У РУМУНИЈИ
(особине, класификација и степен испитаности)**

Gordana DRAGIN

Filozofski fakultet, Novi Sad, Serbia

**ABOUT SERBIAN SPEECH IN ROMANIA
(characteristics, classification and degree of examination)**

This paper deals with the examination of Serbian speeches in Romania, more precisely, on the speech of Chakov (Чаково) and Karashev (Карашево). The phonological system of these two structurally different speeches is analyzed. In the speech of Chakov, emphasis is given partly to accent neutralization, whereas the speech by Karashev, in addition to the preserved phonological value of the *jat* in the phonological system, also has half voice and vocal *l*. Both speeches are non-balkanized, of which the first is Ekavian, and the other is Jat-Ekavian. Chak's speech could have been pre-bowed to the S-V dialect, and Karashev's timeline was the Prizren-Timok dialect.

Keywords: Serbian speeches in Romania, Chakov, Karashev, partly accent neutralization, *jat*, half voice, vocal *l*.

Када је Павле Ивић у раду *Једна доскора непозната група штокавских говора: говори с незамењеним јатом* у Годишњаку Филозофског факултета у Новом Саду 1, далеке 1956. године, обелоданио да се међу говорима са тзв. *незамењеним јатом* налазе три српско(хрватска) говора¹ на територији румунског Баната, почело је код домаћих лингвиста интензивније интересовање за све српске (тада српскохрватске) говоре у Румунији. Своје налазе Ивић је публикувао и у књизи *Дијалектологија српскохрватског језика (увод и штокавско наречје)* из исте године која се у Србији препоручује студентима као основна литература из дијалектологије. Интересовање за српскохрватске говоре на територији Румуније почиње и пре поменутог датума². Најважнија

¹ То су говор католичког становништва у Рекашу, селу у румунском Банату источно од Темишвара; говор православног становништва у неколико села у тзв. Банатској Црној Гори у румунском Банату, североисточно од Рекаша, говор католичких Крашована, као и пет оближњих села у румунском Банату, североисточно од Вршца (Ивић, 1985: 207).

² О комплетној библиографији в. Бошњаковић, Радан 2010.

и најкопмлетнија у том погледу је дијалектолошка студија Емила Петовича (Petровић 1935) о говору Карашеваца из 1935. године, затим кратак чланак од 2 странице Светозара Марковића из 1936. године (Св. Марковић 1936) *Српски језик у румунском делу Баната*, објављеног у Темишвару, па Малецког из 1938. године (текст од 3 странице) (Малецки 1938) о словенским говорима (како их је он насловио) у румунском Банату и опет кратак текст од 3 странице аутора Чедомира Чонке (Чонка 1958) под називом *Поглед на данашњи говор Срба у Банатској клисури*, штампан у Темишвару 1958. године. Као најстарија, вредна је помена расправа руског слависте румунског порекла П. А. Сырку из 1899. године у издању Императорске академије наука из Санктпетербурга (619–660), *Наречје Карашеваца*. Године 1903. бугарски лингвиста Ј. Милетич (Милетич 1903: 161–181) објављује своју студију после испитивања карашевских говора и закључује да су говори Карашеваца српски.

У реализацији Института за српски језик САНУ и Матице српске из Новог Сада прикупило се и објавило доста анализиране грађе на пројекту *Испитивање српских говора румунског дела Баната*, а данас се тај посао наставља у оквиру пројекта *Истраживање културе и историје Срба у Румунији* под покровитељством Центра за научна истраживања и културу Срба у Румунији при Савезу Срба у Румунији.

До сада је углавном прикупљана грађа из Тамишког Баната, а ове године то је учињено са говорима Банатске клисуре. Села у румунском Банату са српским живљем нашла су се у оквирима Румуније после Првог светског рата, тачније 1919. године одлуком на мировној конференцији. Краљевина СХС није могла да сачува источни и средишњи део Баната са Темишваром и он је предат Румунији, као и села у Банатској клисури насељена претежно српским живљем.

Говори српског Баната шумадијско-војвођанског дијалекта детаљно су описани у две обимне монографије Павла Ивића, Жарка Бошњакловића и Гордане Драгин (П. Ивић et al 1994; П. Ивић et al 1997). У оквиру овог дијалекта у Банату издвајају се *тамишки говорни тип* и *кикиндски говорни тип*³. Изоглосе оба ова говорна типа са србијанске стране природно се продужују и преко границе са Румунијом, тј. карактеристике говора с румунске стране одговарају у начелу особинама говора са србијанске стране границе (П. Ивић et al 1994: 37). С друге стране, Миле Томић српске говоре Ш-В дијалекта у румунском делу Баната дели у 3 локална типа: 1. *Северни тип* (говори северно од Тамиша и у долини Мориша; близак је кикиндској зони), 2. *Централни тип* (говори између Тамиша и Банатских планина; могу се срести елементи С-В говора) и 3. *Јужни тип* (у селима дунавске долине са особинама К-Р елемената). Томићеву тврдњу кориговали бисмо и рекли да **српски говори у Румунији припадају различитим дијалектима: призренско-тимочким, косовско-ресавским, смедеревско-вршачким и шумадијско-војвођанским.**

³ О оваквој подели банатских говора шумадијско-војвођанског дијалекта први пут се говори у Ивићевој књизи *Дијалектологија српскохрватског језика (увод и штокавско наречје)*, Матица српска, Нови Сад 1985, на стр. 78.

Прошлост Баната која се везује за 16. и 17. век, време је интензивне колонизације народа католичке вероисповести, па га насељавају: Немци, Французи, Италијани, Шпанци, Чеси, Словаци, Бугари, Мађари и др. То је све разлог због којег се Румунија, како тврди Трацил, сматра земљом са највећим степеном мултилингвизма у Европи (Trudgill 1984: 144). Као већински и језик домаћин, румунски (народни и стандардни) највише је утицао на српске говоре у суседству. Интерференција српског и румунског језика, суживот Срба и Румуна и билингвизам сваког Србина у Румунији најзначајнији су фактори који доприносе чињеници да овдашњи Срби свој матерњи говор полако заборављају, тј. српски језик се повлачи као основно средство комуникације и међу Србима. Наиме, није редак случај да Србин у Румунији, у једном клисурском селу, на српском језику зна, рецимо, само да каже своје име и поздрави се, док непогрешиво прелази на румунски чим успостави комуникацију са другим Србином. Поражавајући је податак, који сам летос чула од свог информатора у Чакову, да такви појединци чврсто држе до свог српског националног идентитета иако не владају језиком (српским), што је један од основних претпоставки нације.

Није ми циљ да овом приликом више говорим о прошлости ових крајева које насељавају Срби, као ни о њиховим контактима са затеченим становништвом. Ти подаци, врло детаљно, дати су у монографији М. Н. Радана *Фонетика и фонологија карашевских говора данас*, у краћој студији Жарка Бошњаковића и Миље Радана *Досадашња истраживања о утицају румунског језика на лексику српских говора румунског дела Баната*, као и у описима говора појединих села са српским становништвом, на свим језичким нивоима (теренски записи, акцентуација, фонетика, лексика, морфологија и сл.). Поменути радови објављени су у различитим лингвистичким часописима, а комплетна библиографија дата је на крају овог рада.

Последња Ивићева класификација српских дијалеката све народне говоре дели на *балканизиране* и *небалканизиране*. Ови о којима овде говоримо спадају у *балканизиране*. Балканизми на фонолошком нивоу тичу се прозодијских и инхертентних категорија, тј. скраћивање дужина (неакцентованих и акцентованих), тонске неутрализације, односно чувања *x* у позицији где се тај глас налази у румунским говорима Баната и изједначавање африката *ч* и *ћ* и *џ* и *ђ*. Балаканизми на морфолошком нивоу тичу се аналитичке деклинације, док се они на синтаксичком нивоу односе на репертоар и употребу падежа (укидање разлике између падежа циља и падежа места), замена социјатива (са предлозима) инструменталом средства (без предлога), губљења инфинитива, употребе удвојених личних заменица и измењеног положаја клитика.

Овом приликом говорила бих само о фонетском систему два (нетипична) говора – говора Чакова и говора Карашевака.

У поменутој монографији у којој говори о класификацији српских говора у Румунији, М. Томић издаваја неколико села, међу којима се налази и Чаково, у којима се јављају особине и староштокавских и новоштокавских говора.

О говору Чакова. Иако се за све српске говоре овог дела Румунског Баната тврди да имају (у основи, бар) 4 новоштокавске акценатске прозодеме⁴ са мање-више сачуваним квантитетом иза акцента (као, рецимо, и банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта са друге стране границе), у говору Чакова у великој мери скрађује се квантитет акценатских прозодема као и послекаценатске прозодеме. Први утисак и крајњи закључак јесте да се код свих информатора из Чакова разграђује, претпостављамо наслеђени, акценатски систем од 4 новоштокавске акценатске прозодеме, у правцу, готово, редовне појаве краткосилазног акцента на месту и оба дуга и узлазног кратког акцента. Дуг слог иза акцентованог слога ниједном није нотиран у мом материјалу.

Дугосилазни акценат је, у зависности од позиције, или сачувао своју фонолошку вредност па се јавља на старом месту (на ултими и медијалном слогу: *astâl, bârdak, kolêvka, vodîr, reçûrka, Rumûnka*) или није, тј. скрађује се (*knèž, prût, pùlt, grëšim, kâžem*). Може се закључити да дугосилазни акценат са фонолошком вредношћу има специфичну дистрибуцију. Наиме, функционише у систему једино када се сачувао на старом месту (у медијалном положају или на затвореној ултими), док се у иницијалној позицији неупоредиво чешће реализује као краткосилазни, тј. мења квантитет.

Дугоузлазни акценат ће, без обзира на позицију, поред тона, променити и квантитет, тј. оствариће се, најчешће као краткосилазни (*vâšar, Némci, názivî, Rumûni, tamburâši, iz Temîšvara*).

Јасно је да се овде ради о разарању тонских опозиција (П. Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 54). Није забележена појава да се дугоузлазни акценат факултативно реализује као дугосилазни као у већини српских говора у Румунском Банату (в. библиографију). Не би се могла ни потврдити констатација да је то случај само са млађим говорним представницима који су више изложени утицају румунског стандардног језика (П. Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 54). Ради се, заправо, о појави која је широко заступљена у Чакову и не само међу млађим говорницима. Утицај румунског језика је очигледан и оваква романизација, са додуше, много мање примера, констатована је и у другим местима Румунског Баната (Рудна, Ченеј) (Бошњаковић, Вареника 2008: 226). Важно је поменути да је појава свођења дугоузлазног акцента на краткосилазни *претпоследњи корак до јављања експираторног акцента*.

И краткоузлазни акценат често се метатонијски реализује у говору Чакова, тј. мења свој тон и прелази у краткосилазни. Иако се очекује да је ова иновација особина говора млађих информатора, ја сам чак код информатора рођеног 1947. године бележила искључиво кратки силазни акценат на месту оба дуга и кратког узлазног (*jedâred, nîsam, razûmo, jëzik, rukovödioc*). То је само знак да се ради о промени која напредује.

⁴ В. библиографију о говору Рудне, Ченеја, Малог Гаја, Сараволе, Семиклуша и Гада.

Послеакценатски квантитет није регистрован ни у једном положају, тачније, ни у једној речи. Утицај румунског језика и овде је одиграо пресудну улогу.

Преношење акцента на проклитику. С обзиром на чињеницу да је у овом говору дошло до тонске нивелације код кратких и дугих акцената, пренесени акценат на проклитику, ако до њега и дође, увек ће бити краткосилазни, без обзира на то да ли се ради о старом или новом типу преношења (nă zîmă, nê znădă, nê vole, nê posi).

На основу прегледа акценатског система Чакова, наслућује се да се ради о једном говору који би своју природу пре приклонио С-В говорима, дакле староштокавским, него новоштокавским, мешовитим Ш-В и С-В говорима. Међутим, „окрњени“ инвентар прозодема, важна акценатска скраћења, као и разарање тонских опозиција акценатованих слогова издвајају овај говор из Ш-В, а само ретки примери непренесеног кратког силазног акцента и незабележени кановачки акценат одвајају га и од С-В. Врло је важна историјска прошлост овог села, као и његов географски положај на самој међудијалекатској граници и инојезички контекст. Акценатске иновације, тј. све поменуте тонске и квантитетске нивелације, могле би се тумачити као резултат снажног утицаја румунског језика.

Карашевски говори. Говори Карашева, Клокотича, Лупака, Неречића, Равника, Водника и Јабалче убрајају се у карашевске говоре. За два контролна пункта узета су два места из србијанског Баната, Уљма и Избиште, у којима има расељених Карашевака. О припадности **карашевских говора** говорили су наши истакнути лингвисти Александар Белић, Павле Ивић и Петар Скок. Ослањајући се на акценат Карашеваца, А. Белић истиче њихово косовско-ресавско порекло, док П. Ивић и П. Скок у рецензији за помињану Петровичеву монографију сматрају да овај говор има више заједничких особина са призренско-тимочким дијалектом него са косовско-ресавским. У сваком случају, ради се о једном арахаичном екавском (или јатовском) српском говору. Овај говор чува низ архаизама међу којима се истиче фонолошка вредност старог словенског вокала јат. Ово значајно откриће Е. Петровича постало је наслеђе српске дијалектологије. У овој невеликој енклави данас живи око 6.280 становника који себе сматрају искључиво Карашевцима, а свој језик зову *карашевским*. Утицај румунског језика на карашевски очекиван је и очигледан. Карашевска антропонимија богата је румунским елементима, истиче М. Радан у помињаној монографији⁵. Значајан је постотак удела румунског језика у презименима (51%), као и мушким и женским именима (28%, 31%) српског становништва. Аутор монографије о говору Карашеваца етнолог, културолог и лингвиста, родом и сам Карашевац, М. Радан, испитује обичаје, веровања и необична именована својих Карашеваца па налази, рецимо, занимљив податак да се у терминологији ватре не употребљава ниједан од основна два словенска

⁵ Налази о говору Карашеваца које овде доносим, ослањају се, готово, потпуно на монографију М. Н. Радана о фонетици и фонологији Карашевских говора (Радан 2015).

термина (*ватра* и *огањ*), већ трећи, само њима својствен, *просит/просет*. Један од значајанијих узрока очувања архаизама у карашевском, истиче аутор, управо је његово непосредно суседство и контакт са румунским банатским говорима. После монографског описа фонетике говора карашевских села остаје као закључак да су **карашевски говори део српског језичког корпуса** (и са изразито штокавском физиономијом, како тврди П. Ивић⁶).

Карашевски говори чувају посебни континуант за Ћ. Овај дубоки архаизам доказ је да су ови говори пореклом јужнословенски дијалекат, који у свом вокалском систему чува још и полуглас (ь), као и Ј и Р. Док је у крашевским селима Клокотич, Лупак, Нермиђа и Водник ь сачувао своју полувокалску вредност, у говору Карашева и Јабалче вокализовао се као а (ь > а) а у Равнику као е (ь > е): *бьзџвина* : *босџљак* : *коџџл*. У позајмљеницама полугласом се идентификују и замењују румунски вокали ѣ и î (â). Процес вокализације у правцу а у потпуности завршио се тек када су се српски досељеници сместили на подручје Караша. Рефлекси вокалног ѣ могу имати следеће вредности: *ѣ*, тј. чува се његова аутохтона вредност, *ѣ*, *ьѣ*, *ьл*, и *у* (*блва*, *дѣлбок*, *дѣлжџиња*, *дѣлжан*). На основу рефлекса *ѣ* карашевски говори могу се груписати у три целине. Само у говору Карашева Е. Петровић је забележио рефлекс *у* у два примера (*дѣлжан*, *Бѣлгар*) а М. Н. Радан налази и надимак *Дѣлгалџа* са истим рефлексом. Као неочекивани и необични примери наводе се *јабалка*, *Јабалчѣ*, *калбасџица*, *џоламџч* и *облѣчѣм*. Овај фонетски архаизам (чување *ѣ*) још један је битан доказ о старини постојања Карашевака на просторима на којима данас живе. За африкату S зна се да је она „продужетак прасловенске африкате s (...)“ која се јавља „на јужнословенском лингвистичком ареалу“ (182), тј. у бугарском и македонском језику, у неким српским дијалектима (призренско-тимочким, косовско-ресавском, зетско-ловћенском, у говору Свиничана, галипољских Срба и неким говорима централне Шумадије)⁷. Примери са овом африкатом срећу се у лексемама словенске провенијенције (*сѣба*, *сѣнка*, *сѣзда*), затим у позајмљеним речима из румунског језика (*брѣсу*, *бѣсе*, *сѣрка*) и у ономастици (*Бѣсѣна*, *Сѣма*) и топонимији (*Сѣрово*). Овај архаизам, тј. конзерватизам говора карашевских Словена, успешно се супротставио иновативном тренду у говору досељеника из Србије и фонеме S обезбедио фонолошки статус. Чињеница да и румунски народни говори у свом фонолошком систему имају ову африкату, само је поспешила њено очување у карашевским говорима. Два су пара африката Ч' Џ' (Ч, Џ) и Ћ', Ђ' од којих је први (Ч' Џ') настао као резултат дуготрајног контакта ових говора са румунским народним говорима Баната који у свом систему имају само један пар алвеопалаталних африката. За њихову појаву примера има доста како у словенским речима, тако и у позајмљеницама из румунског (*сѣ дѣлчџим*,

⁶ П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика (увод и штокавско наречје)*, Нови Сад, 1985. стр. 215 + дијалекатска карта.

⁷ Аутору је промакао податак да се овај алофон региструје и у говорима Бачке и Баната шумадијско-војвођанског дијалекта (Н. Секулић, Збирка дијалекатских текстова из Војводине. – СДЗб XXVII, 1981 (139), Ивић, Бошњаковић, Драгин, Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта – Прва књига: Увод и фонетизам, СДЗб, XL, 1994 (353, 354)).

īrasíc'ka, flóč'e, kánc'a, īyūānc'íja према *чѐрбул, чурáри, ковацíја*). Следи низ фонолошких алтернација, рецимо, које такође везују овај говор за један од српских народних говора (К-Р или П-Т).

Поред тога и значајне су изолексе које везују посматране говоре за косовско-ресавски, односно призренско-тимочки дијалекат (тимочки поддијалекат). Са косовко-ресавким дијалектом везују их следеће лексеме: *ардóв, арíија изрáним, īрошћ'авајíше, вѐи, накóваља, ч'уи́ура, сíри, слáвља, ўзлен, здра́ка* и др, а за тимочки поддијалекат: *īашикав „труо“, сѐљска „сјаји, блиста“, дањóм, īрчe (...)*, деминутивни суфикс *-ич'ка*, глаголски облици типа *куй́ујем, куи́увáла*.

У кратким цртама приказани су фонолошки системи два српска говора у Румунији. Ако се акценатски систем и рефлекс *јата* узму као основни чиниоци за одређивање дијалекатске припадности српских народних говора, онда је јасно да се овде ради о нетипичним балканизираним говорима од којих је први екавски, а други јатовско-екавски. Планира се да се у оквиру поменутог пројекта *Истраживање културе и историје Срба у Румунији* детаљно опишу и опишу сви српски иселенички говори на територији Румуније, што ће бити значајан допринос нашој историји језика, дијалектологији и лексикологији.

ЛИТЕРАТУРА / BIBLIOGRAPHY

- Бошњаковић, 2000:** Бошњаковић, Жарко. О понављању реченичних конституената. // *ЗбМСФЛ XLIII, (Зборник посвећен др Драгољубу Петровићу поводом 65-годишњице живота)*. Нови Сад: 65–72.
- Бошњаковић, Вареника 2008:** Бошњаковић, Жарко, Вареника, Светлана. Прозодијске особине говора села Рудне (Румунија). // *ЗбМСФЛ LXXIV* Нови Сад: 209–230.
- Бошњаковић, Вареника 2008:** Бошњаковић, Жарко, Вареника, Светлана. Напомене о морфосинтаксичким особинама српског говора села Рудне у Румунији. // *Српски језик 13/1-2, година XIII* // Београд: 261–279.
- Бошњаковић, Радовановић 2009:** Бошњаковић, Жарко, Радовановић, Драгана. Теренски записи из Малог Гаја (Румунија). // *Прилози проучавању језика, књ. 40*. Нови Сад: 161–177.
- Бошњаковић, Радан 2010:** Бошњаковић, Жарко, Радан, Михај. Досадашња истраживања о утицају румунског језика на лексику српских говора румунског дела Баната. // *Јужнословенски филолог LXVI*. Београд: 135–161.
- Драгин 2006:** Драгин, Гордана. Балканизми у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта на територији СЦГ и Румуније. // *Probleme de filologie slavař*. Timisoara: 44–58.
- Драгин 2012:** Драгин, Гордана. Напомене о говору Радојева у средњем Банату. // *Зборник за језике и књижевност Филозофског факултета у Новом Саду, књига II*, Нови Сад: 35–44.
- Драгин 2013:** Драгин, Гордана. Неке фонетске особине говора Ченеја (у Румунији), *Језици и културе у времену и простору II/2*, Нови Сад: 379–384.
- Драгин 2017:** Драгин, С. Гордана. Из говора Чакова (акцент). *Исходишта 3*. Union of Serbs in Romania. Center for Scientific Research and Culture of Serbs in Romania.

- University of Niš, Faculty of philosophy west university of Timosoara, Faculty of letters, history and theology. Темишвар/Ниш: 109–119.
- Живковић 1976:** Живковић, Мирко, О српским и хрватским говорима у Банату. // *Нови живот*, Темишвар, год. V, 2: 77-84; год. VI, 1: 82–89.
- Ивић 1985:** Ивић, Павле. *Дијалектологија српскохрватског језика (увод и штокавско наречје)*. Матица српска. Нови Сад.
- Ивић 1956:** Ивић, Павле. Једна доскора непозната група штокавских говора: говори с незамењеним јатом // *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду* 1. Нови Сад.
- П. Ивић 1990:** Ивић, Павле. Бакланизми у настајању у српским говорима Баната. // *О језику некадашњем и садашњем*. Бигз-Јединство. Београд-Приштина: 189–198.
- П. Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994, 1997:** Ивић, Павле, Бошњаковић, Жарко, Драгин, Гордана. *Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта I и II*. – СДЗБ, књ. XL, XLIII, Београд, 1994, 1997, (1–419; 1–586).
- Марић 2002:** Марић, Биљана. Из лексике Ченеја (Румунски Банат). // *Прилози проучавању језика*, књ. 33. Нови Сад: 258–326.
- Марковић 1936:** С. Марковић, Српски језик у румунском делу Баната. *Живот*, 44–45. Темишвар, 1936, стр. 1–3.
- Милорадовић 2007:** Милорадовић, Софија. Дијахрони и синхрони аспект аналитичких појава у српским народним говорима. // *ЗбМСС*, књ. 71–72. Нови Сад: 357–375.
- Радан 2015:** Радан, Михај Н. *Фонетика и фонологија карашевских говора данас – прилог проучавању српских говора у Румунији*. Нови Сад.
- Сърку 1899:** Сърку, П. А. Наречје карашевцев. // *Извѣстия Отдѣленія рускаго языка и словесности Императорской Академіи наукъ 1899.г.* том IV, кн. 2. Санктпетербургъ: 641–660.
- Српско-румунске везе и прожимања на културолошком плану (међународни научни скуп. Темишвар, 12–13.11.2003), (приредио: Др Миља Н. Радан), Савез Срба у Румунији, Темишвар: 2005.*
- Томић 1984:** Томић, Миле. Антропологија Срба и Хрвата у Румунији. // *Ономатолошки прилози V*. Београд: 248–257.
- Чешљар 1983:** Чешљар, Мирјана. Из лексике Иванде. // *Прилози проучавању језика*, књ. 19. Нови Сад: 107–148.
- Чонка 1959:** Чонка, Ч. О неким особеностима српског говора у средњем и северном делу румунског Баната. // *Нови живот*, I, Темишвар: 102–105.
- Dragin 2009:** Dragin, Gordana. The influence of Romanian on the Banat Vernaculars of the *Šumadija-Vojvodinian Dialect*. // *The 9 th International Conference of kacebs, Serbia, Central & Eastern Europe. The Balkan, and Korea. 14.7.2009*. Belgrade: 15–28.
- Małeckі 1938:** Małeckі, M. Gwaryslaviańskie w Banacie rumuńskim (les dialects slaves dans le Banat roumain), Extrait du *Bulletin de l'Académie Polonaise des Sciences et des lettres*, Krakov: 13–16.
- Miletič 1903:** Miletič, Lj. Ueber die Sorache und Herkunft der sog. Kraşovaner Süd-Ungarn. // *Archiv für slavische Philologie, XXV*, Berlin: 161–181.
- Petrovici 1935:** Petrovici, Emil. *Graiul Caraşovenolor*. Biblioteca Dacoromanici 3, Bucureşti: XII + 270.
- Trudgill 1984:** Trudgill, Peter. *Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society*. Penguin Books.